



MINISTER
KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO
Bogdan Zdrojewski

DDK /1285/09/DJ

Warszawa, 8 kwietnia 2009 r.

7 kwietnia
SENAT
Biura Prac Senackich
wpłynęło dn. 15.04.2009
nr. 2565 podpis. Nowak

Pan
Bogdan Borusewicz
Marszałek Senatu
Rzeczypospolitej Polskiej

Szanowny Panie Marszałku,

w odpowiedzi na Oświadczenie Pana Senatora Bohdana Paszkowskiego, złożone podczas 29. posiedzenia Senatu RP w dn. 19 marca br. (pismo nr BPS/DSK-043-1487/09 z dn. 25 marca br.), dotyczące obiektów polskiego dziedzictwa kulturowego utraconych w wyniku II wojny światowej, pragnę uprzejmie poinformować, że problem ten jest od początku lat 90. ubiegłego wieku niezmiennie przedmiotem zainteresowania Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Od 1992 roku, najpierw w Biurze Pełnomocnika Rządu ds. Polskiego Dziedzictwa Kulturalnego za Granicą (1991-2001), a później kolejno w Departamencie Dziedzictwa Narodowego (2001-2005), Departamencie do Spraw Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą (2005-2008) i obecnie w Departamencie Dziedzictwa Kulturowego (od 2008) prowadzone są w Ministerstwie zakrojone na szeroką skalę badania nad stratami wojennymi, jakie poniósł nasz kraj w ruchomych dziełach sztuki i księgozbiorach z terenów Polski w granicach po 1945 roku, poszukiwanie zaginionych obiektów za granicą oraz informowanie o stratach. Od 1992 r. podejmowane są również działania rewindykacyjne.

Pełnomocnik Rządu wynegocjował i podpisał szereg umów bilateralnych o współpracy w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturalnego: w 1994 r. z Federacją Rosyjską, w 1995 r. z Republiką Białorusi, w 1996 r. z Ukrainą i w 1999 r. z Litwą. Na mocy tych umów oraz traktatu z Niemcami o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy z 1991 r. z prowadzone były rozmowy ekspertów obu stron.

Od 1999 roku część kompetencji Pełnomocnika Rządu dotyczących rozmów polsko-niemieckich na temat likwidacji skutków II wojny światowej w dziedzinie kultury przejęło Ministerstwo Spraw Zagranicznych.

Ostatnie spotkanie polsko-rosyjskiej grupy roboczej odbyło się w 2001 roku w Warszawie. Od tego czasu strona rosyjska, podając różne przyczyny, nie zorganizowała spotkania u siebie. W 2004 r. strona polska złożyła Federacji Rosyjskiej 10 wniosków rewindykacyjnych dotyczących obiektów odnalezionych na rosyjskiej stronie internetowej (prace ze zbiorów Muzeum Miejskiego w Gdańsku, kolegiaty w Głogowie i Muzeum Historii i Sztuki im. J. i K. Bartoszewiczów w Łodzi). W nocy z dnia 30 listopada 2006 r. strona rosyjska powołując się na Ustawę Federalną z dnia 15 kwietnia 1998 r. „O dobrach kultury, przemieszczonych do ZSRR na skutek drugiej wojny światowej i znajdujących się na terytorium Federacji Rosyjskiej” zwróciła się do strony polskiej z prośbą o „uzupełnienie wniosków” m.in. o zaświadczenie instytucji państwowej zawierającej historię obiektu ze szczególnym uwzględnieniem okoliczności

bezprawnego wywozu z załącznikami potwierdzonymi przez notariusza, wśród których powinny się znaleźć np. kopie akt wywłaszczeniowych, decyzje o konfiskacie lub zeznania świadków. Kolejną notą, z dnia 26 grudnia 2008 r., Rząd Federacji Rosyjskiej odmówił rozpatrzenia złożonych i uzupełnionych wniosków. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego przygotowało odpowiedź na notę rosyjską i przekazało do Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP.

Kontynuowane są rozmowy w ramach *Międzyrządowej Komisji Polsko-Ukraińskiej ds. ochrony i zwrotu dóbr kultury utraconych i bezprawnie przemieszczonych podczas II wojny światowej* (w tym zespołów ekspertów: ds. archiwaliów historycznych oraz ds. Ossolineum) oraz *Polsko-Białoruskiej Komisji Konsultacyjnej ds. Dziedzictwa Kulturowego* i *Polsko-Litewskiej Grupy Ekspertów ds. Zachowania Dziedzictwa Kulturowego*.

W 1997 r. strona polska złożyła stronie ukraińskiej 16 wniosków rewindykacyjnych, w tym 8 dotyczyło zbiorów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, a pozostałe zbiorów Władysława Łozińskiego, księgozbioru Witolda Czartoryskiego, zbiorów Bolesława Orzechowicza, pamiątek narodowych z Muzeum im. Jana III Sobieskiego, obiektów z kolekcji Adama Smolińskiego, dwóch łuf armatnich ze zbiorów Zamku Królewskiego na Wawelu, rzeźby Cypriana Godebskiego oraz dzieł sztuki cerkiewnej z dawnego muzeum Ziemi Chełmskiej w Chełmie. Kolejne posiedzenia Komisji Międzyrządowej nie przyniosły zasadniczych postępów w negocjacjach.

Na forum mieszanych komisji polsko-białoruskiej i polsko-litewskiej nie były dotychczas poruszane zagadnienia związane z rewindykacją dóbr kultury.

Naczelną Dyrekcja Archiwów Państwowych prowadzi prace mające na celu ochronę polskiego dziedzictwa archiwalnego na Wschodzie (w latach 90-tych zostały podpisane stosowne porozumienia ze służbami archiwalnymi: Rosji, Białorusi, Litwy i Ukrainy). W ramach programu *Reconstitution of the Memory of Poland* prowadzona jest rejestracja elementów polskiego dziedzictwa archiwalnego Rzeczypospolitej Obojga Narodów na całym obszarze Rzeczypospolitej, w granicach z roku 1772. Wybrane materiały z tego obszaru zostały również częściowo skopiowane. Kontynuacją tych działań winno być mikrofilmowanie wszystkich zarejestrowanych materiałów. Jednym z elementów działalności w tym zakresie jest publikacja w Polsce przewodników po zbiorach archiwów na b. terenach wschodnich.

Od 1992 roku w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego udało się zgromadzić dokumentację strat ponad 40 000 bibliotek z terenu Polski. To zaledwie część stanu posiadania sprzed 1939 roku, ale obejmuje najważniejsze księżnice i jest reprezentatywna pod względem typologicznym.

Informacje o stratach w zabytkach ruchomych nadsyłały muzea, zgłaszały osoby prywatne, wyszukiwali je również pracownicy i współpracownicy Ministerstwa w różnych zbiorach archiwalnych, a przede wszystkim w Archiwum Akt Nowych, z dokumentacji zachowanej po Biurze Rewindykacji i Odszkodowań, działającym w latach 1945-1951 przy Ministerstwie Kultury i Sztuki. Interesujące materiały uzyskiwano w wyniku szeroko zakrojonych kwerend w archiwach Niemiec, Czech, Austrii i Rosji, a także Stanów Zjednoczonych. Na bazie tych dokumentów powstała komputerowa baza danych zawierająca obiekty utracone w wyniku II wojny światowej oraz sukcesywnie wydawane są katalogi strat wojennych i publikacje poświęcone grabieży dzieł sztuki (w serii *Straty Kultury Polskiej*).

Informacje o stratach wojennych znaleźć można na stronie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego www.mkidn.gov.pl, gdzie zostało zamieszczonych około 10% zarejestrowanych obiektów. Wiedza na ten temat jest popularyzowana w finansowanym przez Ministerstwo, a wydawanym przy Ośrodku Ochrony Zbiorów Publicznych dwumiesięczniku „Cenne, Bezcenne / Utracone” www.oozp.pl

Prowadzony przez Departament Dziedzictwa Kulturowego rejestr ruchomych dóbr kultury obejmuje dwadzieścia trzy działy, w tym: malarstwo, rzeźbę, grafikę, meble, tkaniny, porcelanę, szkło, złotnictwo, militaria, przedmioty sztuki ludowej i rękodzieła, zbiory

numizmatyczne i archeologiczne oraz inne. Do chwili obecnej wpisano ponad 60 000 rekordów, z których każdy teoretycznie odpowiadać powinien pojedynczemu obiektowi. Jednak w wielu przypadkach pod jednym rekordem zapisano kilka przedmiotów niegdyś opatrzonych w zbiorach wspólnym numerem inwentarzowym. Do prawie 16 000 obiektów udało się zgromadzić także dokumentację ikonograficzną (fotografie, rysunki, ryciny).

Wykaz strat wojennych nadal jest rozwijany, dokumentowany i weryfikowany. Ponieważ kwerendy nie zostały zakończone, z każdym rokiem do rejestru wpisywane są nowe rekordy. Trwają prace nad stratami poniesionymi przez kościoły i osoby prywatne.

Zgromadzone dane pozwoliły rozpoznać, a następnie odzyskać szereg obiektów, m.in.:

- zbiór złotych ozdób i czekan z VI w. n.e.¹,
- obraz *Eneasza wynoszący Anchizesa z płonącej Troi*²,
- obraz pędzla Gabriela Metsu *Pracznik*³,
- sztandar Gimnazjum w Tomaszowie Mazowieckim⁴,
- siedemnastowieczny kobierzec perski zwany polskim⁵,
- pozytyw szkatulny⁶,
- dzieło Lucasa Cranacha Mł. *Portret Filipa I księcia pomorskiego*⁷,
- obraz Jerzego Kossaka *Odwrót Napoleona spod Moskwy*⁸,
- obraz Jacoba van Walscapelle *Bukiet kwiatów w szklanym wazonie*⁹,
- Księgi (sądowa i ziemna) z XV i XVI w.¹⁰,
- obraz *Święta Trójca* Georga Pencza¹¹,
- makatę perską¹² o
- rzeźba głowy młodzieńca przypisywana Giovanniemu Marii Mosca zwanemu Padova¹³,
- obraz Adriaena Brouwera *Chłopi w karczmie*¹⁴,
- zwierciadło etruskie (z gołuchowskiej kolekcji sztuki antycznej książąt Czartoryskich)¹⁵,
- hełm turbanowy i obojczyk ze zbroi karacenowej¹⁶,
- szyszak karacenowy i naramienniki zbroi husarskiej¹⁷,
- obraz Charlesa-Françoisa Hutina *Kobieta w fotelu*¹⁸,
- *Madonna z Dzieciątkiem* – fragment (środkowa kwatera) XV-wiecznego tryptyku¹⁹,
- relikwiarz nieznanego świętego w formie hełmu²⁰,

¹ Skarb odzyskany z Republiki Federalnej Niemiec w 1992 r. został przekazany do Muzeum Archeologicznego w Poznaniu oraz Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie.

² W 1993 r. przekazany przez obywatela niemieckiego do Muzeum Narodowego w Warszawie.

³ Odzyskany ze Stanów Zjednoczonych w 1994 r. przekazany do zbiorów Pałacu w Łazienkach.

⁴ Odzyskany w czerwcu 1995 r. z Militärgeschichtemuseum w Wiedniu i przekazany do Muzeum Regionalnego w Tomaszowie Mazowieckim

⁵ W 1997 r. odzyskany z Wielkiej Brytanii i przekazany do Muzeum XX Czartoryskich w Krakowie.

⁶ Tzw. organki pokojowe odzyskane z Holandii w 1998 r. i przekazany do Zamku Królewskiego w Warszawie.

⁷ W listopadzie 1999 r. odzyskany ze Szwajcarii i przekazany do Muzeum Narodowego w Szczecinie.

⁸ W 2001 r. przekazany przez obywatela niemieckiego do Muzeum Narodowego w Krakowie.

⁹ W 2001 r. zwrócony przez prywatnego kolekcjonera ze Stanów Zjednoczonych i przekazany do Muzeum Narodowego w Warszawie.

¹⁰ W 2002 r. odzyskany z Niemiec i przekazany do Archiwum Miejskiego w Krakowie.

¹¹ W 2002 r. odzyskany ze Stanów Zjednoczonych i przekazany do Muzeum Narodowego w Warszawie.

¹² W 2002 r. odzyskana ze Stanów Zjednoczonych i przekazana do Muzeum Książąt Czartoryskich w Krakowie.

¹³ W 2002 r. odzyskana ze Stanów Zjednoczonych i przekazana do Muzeum Narodowego w Warszawie.

¹⁴ W 2002 r. odzyskany z Wielkiej Brytanii i przekazany do Muzeum Narodowego w Warszawie.

¹⁵ W 2002 r. zwrócone przez Republikę Federalną Niemiec i przekazane do Muzeum Narodowego w Poznaniu, Oddział w Gołuchowie.

¹⁶ W 2003 r. odzyskane z Wielkiej Brytanii i przekazane do Biblioteki Kórnickiej Polskiej Akademii Nauk.

¹⁷ W 2003 r. odzyskane z Finlandii i przekazane do Biblioteki Kórnickiej Polskiej Akademii Nauk.

¹⁸ W 2004 r. odzyskany z Francji i zwrócony spadkobiercy przedwojennych właścicieli.

¹⁹ W 2004 r. odzyskany ze Stanów Zjednoczonych i zwrócony spadkobiercom przedwojennych właścicieli i przekazany w depozyt Muzeum Narodowemu w Krakowie.

- brewiarz (księga liturgiczna)²¹,
- płótno *Portret śmiejącego się młodego mężczyzny* nieznanego malarza z XVIII w.²²,
- obraz *Portret mężczyzny* Jana Mostaerta²³,
- dwie karty *Graduału z Raciborza*²⁴,
- *Portret Karola Podlewskiego* pędzla Jana Matejki²⁵
- dwie XVI- wieczne kwatery płaskorzeźbione z ołtarza dawnego kościoła we Wlkryjściu (Ükermünde)²⁶.
- obraz Aleksandra Mroczkowskiego *W żniwa*²⁷
- obraz Friedricha Philippa Reinholda *Studium cbmu*²⁸
- obraz Jana W.Chelmińskiego *Żandarm*²⁹.

Mimo że od zakończenia II wojny światowej upłynęło ponad sześćdziesiąt lat problematyka dotycząca rewindykacji dóbr kultury jest nadal aktualna. Biorąc pod uwagę jak ogromne straty poniosła Polska podczas i w wyniku II wojny światowej, powrót każdego zabytku do kraju jest powodem do satysfakcji.

Pozostaję z szacunkiem,

Zap. MINISTRA KULTURY
I DZIEDZICTWA NARODOWEGO
POLSKIEJ REPUBLIKI
Tomasz Merta
Tomasz Merta

²⁰ W 2004 r. odzyskany ze Szwajcarii i przekazany do Muzeum Książąt Czartoryskich w Krakowie.

²¹ W 2005 r. odzyskany z Wielkiej Brytanii i przekazany do Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego.

²² W 2005 r. zwrócony przez obywatela Republiki Federalnej Niemiec i przekazany w depozyt Muzeum Historycznemu Miasta Stołecznego Warszawy.

²³ W 2005 r. odzyskany ze Stanów Zjednoczonych i przekazany do Muzeum Książąt Czartoryskich w Krakowie.

²⁴ Fragmenty księgi liturgicznej zostały odzyskane w 2005 r. z Republiki Federalnej Niemiec i przekazane właścicielowi – parafii p.w. Wniebowzięcia NMP w Raciborzu.

²⁵ Odzyskany ze Stanów Zjednoczonych w 2006 roku i przekazany Muzeum Narodowemu w Warszawie.

²⁶ Odzyskane w 2006 r. z Lotwy i przekazane do Muzeum Narodowego w Szczecinie

²⁷ Odzyskany w 2008 r. ze Stanów Zjednoczonych i przekazany do Muzeum Narodowego w Warszawie

²⁸ Odzyskany w 2008 r., pochodzący z przedwojennych zbiorów wrocławskiego Muzeum Sztuki, a odnaleziony w zbiorach prywatnych w Paryżu i przekazany do Muzeum Narodowego we Wrocławiu

²⁹ Przekazany w 2009 r. ze Stanów Zjednoczonych do Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie